

280 ГОДИНИ ОТ ИЗДАВАНЕТО НА ТРАКТАТ ЗА ЧОВЕШКАТА ПРИРОДА (1738-40) НА ДЕЙВИД ХЮМ (1711-1776)

Анотация

Трактатът на Хюм е една от най-великите философски творби, чиято трудна издателска съдба до голяма степен е сходна със съдбата на Витгенщайновия Трактат и Попъровото *Отворено общество*. *Трактатът* остава недооценен не само от съвременниците на Хюм, но и от самия Хюм. Въпреки незаслуженото отхвърляне и забрава в продължение на век, *Трактатът* в крайна сметка се превръща в най-високо ценената книга на шотландския просветител, задълбочено изследвана и днес и задължително четиво за редица университетски курсове по света. За отбелязване на 280-годишнината от издаването на *Трактата* НОТА БЕНЕ публикува *Заключението* на втората книга за Дейвид Хюм на Камен Лозев (*Дейвид Хюм: философия на морала и философия на политиката*, 2020)

Annotation

Hume's *A Treatise on Human Nature* is one of the greatest philosophical works, whose difficult publishing destiny is largely similar to that of Wittgenstein's *Tractatus* and Popper's *Open Society*. The *Treatise* remains underestimated not only by Hume's contemporaries but also by Hume himself. Despite undeserved rejection and oblivion for a century, the *Treatise* eventually became the most prized book by the Scottish Enlightenment thinker, thoroughly studied today and a must-read for a number of university courses around the world. To celebrate the 280-th Anniversary of the publication of Hume's *Treatise*, NOTA BENE decided to publish the *Conclusion* of the second book on David Hume authored by Kamen Lozev (*David Hume: Philosophy of Morality and Philosophy of Politics*, 2020)

Заключение

David Hume is undoubtedly the most important philosopher to have written in English.
Brian Duignan [1] (Duignan 2011)

Двете философии – на морала и политиката – на Дейвид Хюм, обсъдени по-горе в книгата, израстват от един и същ стремеж – в научните изследвания *експерименталният метод* да се приложи и към моралните предмети (Хюм 1986: Въведение). Такава е младежката мечта на шотландския мислител: онова, което Галилей и Нютон постигат в естествената философия (физиката), да се постигне и в областта на моралните науки.

От гледна точка на амбицията на Хюм неговата епистемология може да се смята просто за предварителен етап на изработване и подготовка на инструментариума необходим за решаването на проблемите на моралните науки – логика, етика, политика и критика (естетика). „В тези четири науки... се съдържа почти всичко, което ни е необходимо да знаем“ (Хюм 1986: 55); те всъщност съставляват науката за човешката природа, или науката за човека. Нейното изучаване съгласно *Трактата* ще ни направи, ако не всезнаещи, то поне притежатели на методологическия ключ към всяко бъдещо знание.

Хюм вярва, че като прилага експерименталния метод, внася в моралните науки ред и системност, каквито в тях няма. Следваният образец, разбира се, е естествената философия във вида, в който Нютон я оставя. Хюм се надява, че с няколко фундаментални понятия и „принципи колкото е възможно по-общи и всеобхватни“,

същностно свързани с експерименталния метод, както и чрез „внимателно наблюдение на човешкия живот“, на човешките действия и прояви „в нормалното течение на живота, в държането на човека в обществото, в деловата работа и в развлеченията“ (Хюм 1986: 57-58), ще придаде онази строгост и системност на моралните науки, каквато само физиката познава. (Интересен довод в това отношение е заглавието на едно от политическите му есета *За превръщането на политиката в наука*).

Постига ли целта си Хюм? Удовлетворен ли е от делото си в края на своя живот? Ако вярваме на хората, с които общува в последните си дни и месеци като Адам Смит, Адам Фъргюсън, Джеймс Босуел и други, част от които оставят спомени за него, „великият неверник“ (the great infidel) се е забавлявал със съчиняването на пледоария пред Харон. Какво иска Хюм от митичния лодкар, чиято ладия трябва да го отведе в отвъдния свят? Ни повече, ни по-малко от отлагане на пътуването към другия свят, за да има време да освободи света от християнството. (Miller 1995: 32)

В своите бележки от последните си срещи с Хюм Адам Смит подробно е записал този епизод:

„Добри ми, Хароне, моли го Хюм, опитам се да отворя очите на хората; имай малко търпение, за да изпитам удоволствието да видя църквите затворени, а духовенството изпратено да върши своите дела. Харон обаче отговаря: „О ти, лентяй и мошеник, това няма да се случи в идващите 200 години; нима си мислиш, че ще те пусна за толкова дълго време? Я скачай веднага в лодката.““ (цит. по Miller 1995: 33)

В публикуваната версия на Смит думите на Хюм към Харон са смекчени, но смисълът не е променен. По това време голямата грижа на Хюм е публикуването на една от най-известните му критики на религията *Диалози за естествената религия* (Dialogues Concerning Natural Religion, 1779), която е създал преди две десетилетия, но която по съвета на приятели приживе не издава. Колебанията на Смит да публикува *Диалозите* след смъртта му очевидно го смущават и той стига до промени в завещанието си. (Miller 1995: 35)

Религиозните теми обаче не са единствените, които занимават Хюм. В неговата автобиография (*Моят живот*, My Own Life), написана само месеци преди завинаги да затвори очи, откриваме интересната преценка за най-хубавата му творба, а именно, второто *Изследване*, или *Изследване относно принципите на морала* (An Enquiry Concerning the Principle of Morals). Тази книга, пише Хюм, е „несравнимо най-добрата“ (incomparably the best).

Преценката е изключително важна. Всеизвестен факт е, че приживе Хюм е познат най-вече като *историк*: първият му биограф Томас Ед. Ричи пише в 1807 г. за него, че е бил „велик историк“ (a great historian), който на млади години повърхностно и дилетантски се е занимавал с философия (who had dabbled in philosophy in his youth). (вж. подр. Garrett 2005b) Значителен е фактът, че в продължение на почти век и половина *Трактат за човешката природа*, смятан *днес* за най-значимата творба на Хюм, не вижда второ издание, а за същия период неговата *История на Англия* е преиздавана около сто пъти и получава редица преводи. Високите доходи, на които Хюм се радва в края на живота си, идват най-вече от неговата *Историята* и от есетата, които смята за литературни творби (literary works). И все пак като най-добра той оценява една от своите *философски* книги.

Няма свидетелства, които да отговорят на конкретно поставения горе въпрос дали Хюм е осъществил младежката си мечта да внесе строгост и системност в моралните науки, но имаме всички основания да смятаме, че е размишлявал за това и че в съзнанието си е предвиждал интереса и високата оценка на бъдещите поколения за стойността на трудовете му, посветени на няколко „философии“ – на познанието, на морала и политиката, на религията, на вкуса и красивото.

В своята епистемология Хюм отрича „рационалността на каузалните изводи“ (the rationality of causal inferences) (Дайгън); нещо аналогично откриваме и в неговата морална философия: моралът по-скоро *се чувства*, основата на морала не е разумът. В този смисъл етиката на Хюм не е рационалистична; отречена е рационалността на човешките постъпки, или по-скоро способността на разума да мотивира човешките действия и да влияе непосредствено върху поведението на човека.

Следваната от Хюм методология във философията на морала го превръща в *емотивист*, или *морален сантименталист*, който отдава значение изключително на *моралното чувство* (moral sense), а не на разума. В Приложение 1 на второто *Изследване* той дори въвежда безпристрастен *наблюдател* (spectator), в който живее вътрешно морално чувство (internal moral sentiment), заложено от природата в целия човешки род (universal in the whole species). На основата на появило се чувство на удоволствие от одобрение (*pleasing sentiment of approbation*) наблюдателят отсъжда, че дадено действие или качество е добродетел (virtue), при възникването на противоположни чувства, преценката е за наличието на порок (vice). (Hume 2006: Appendix 1) Така Хюм решава най-важния в моралната философия въпрос: Как да различим моралното добро от моралното зло? Как да прокараме моралното разграничение (moral distinction) между порока и добродетелта?

Глава втора на книгата, където моралната философия на Хюм се обсъжда, предлага подробно разглеждане на две от най-известните положения на Хюм, намерили израз в двата запомнящи се откъса от *Трактата*. Ето първия от тях:

„Разумът е и трябва да бъде само роб на афектите и не може да претендира за никаква друга длъжност, освен да бъде в тяхна услуга и подчинение.“ (Хюм 1986: 518-519)

Откъсът в синтезиран вид отразява анализирания в главата вярване на Хюм за хората като същества емоционални, движени по-скоро от чувствата и страстите, отколкото от разума и обосноваване с аргументи заключения.

Вторият знаменит откъс е едно от най-проницателните наблюдения на Хюм, което дава начало на дискусия актуална и днес:

„Във всяка етическа теория, която съм срещал, авторът за известно време разсъждава по обичайния начин – установява съществуването на бога или излага своите наблюдения относно човешките дела; и изведнъж за свое най-голямо удивление аз виждам, че вместо обичайните връзки, които се употребяват в изреченията: „е“ или „не е“, не срещам нито едно изречение, което да не е свързано с „трябва“ или „не трябва“. Тази промяна е незабележима, но е от особена важност.“ (Хюм 1986: 582-583)

Цитираният откъс влиза в историята на философията като откъс „е-трябва“ (is-ought), или като *гилотината/закона на Хюм* (Hume's guillotine/law). В главата са разгледани няколко негови интерпретации, но най-разпространената представя Хюм като привърженик на *моралния нон-когнитивизъм* (moral non cognitivism).

Във философията на морала Хюм, както е известно, е предшественик на Бентъм и Мил. Утилитарната тенденция на мисленето му се чувства и в неговата философия на политиката и несъмнено главната причина за това е „експерименталният метод приложен към морални предмети“. В Глава трета, посветена на философията на политиката, ясно чувстваме онова, което Копълстън нарича „позитивизъм в политическата философия на Хюм“ (Copleston 1993: 352), т.е. позоваване на онова, което действително се случва или действително се е случвало. „Цената“ на тази методологическа постановка са неизбежните понякога, странни и неприемливи

заклучения от рода на допустимостта на узурпатора, стига управлението му да не е толкова тиранично, че да е станало нетърпимо за поданиците. В *Трактата* откриваме и твърденията, че „...всеки император е придобивал и защищавал своите права със силата на меча...“ и че в „света, който познаваме от много векове насам,... правото на силния трябва да се счита за законно и носещо нравствена санкция в обществените отношения, в случай че не му бъде противопоставено никакво друго право.“ (Хюм 1986: 690)

Прилагането на експерименталния метод във философията на политиката превръща Хюм в един от най-проникновените критици на „фикцията“, както я определя той, наречена *теория за общественния договор* в различните ѝ варианти. На тази критика, както и на проблемите, които договорните теории пораждат, е посветена по-голямата част от Глава трета.

За много философи и историци значението на Хюм се състои в това, че пробужда Кант от догматичната му дрямка. Основания за това наистина има: очевидно да разтърси великан във философията като Кант, може само великан във философията като Хюм. В случая обаче съм склонен да приема и две оценки за този епизод: първата е, че

It is a matter of dispute whether Kant's overall response to Hume is successful. (Duignan 2011) (вж. също De Pierris, G., Friedman, M. 2018)

Втората оценка за епизода се отнася до думите на Ръсел:

„Хюм посредством критиката си на представата за причинността го изважда от догматичната му дрямка, както заявява самият Кант, но пробуждането му е само временно и скоро той изнамира приспивателно, което укрепва съня му.“ (Ръсел 1998: 736)

Наистина може да има съмнения дали издигнатите от Хюм предизвикателства във философията изобщо са получили отговор от който и да е, но няма съмнения относно огромното влияние на Хюм във вековете след смъртта му. През деветнадесети век британската философия безспорно е повлияна от него: Хюм, заедно с Бентъм и Мил, развиващи негови принципни положения в етиката и социално-политическата философия, можем да смятаме за съосновател на британския утилитаризъм. Томас Хъксли вижда в Хюм съюзник в борбата за утвърждаване на една натуралистично разбрана наука за човешката природа, а двамата знаменити философи-идеалисти Томас Грийн и Франсис Бродли, макар да критикуват емпиризма на Хюм, му засвидетелстват уважение, а Грийн дори отново редактира творбите му. Хюм е едно от силните влияния върху Огюст Конт, от когото в средата на деветнадесети век тръгва силната позитивистка традиция във философията.

Двадесети век и школата на логическия позитивизъм са истински ренесанс за Дейвид Хюм. Аналитичната, емпиристка и антиметафизическа насоченост на неговата мисъл е онова, което вдъхновява философите от Виенския кръг. Освен това елегантната му философска проза, яснотата и логическата строгост на неговия език са предмет на възхвала и сред философите на езика. Едва ли можем да се съмняваме, че и в бъдеще влиянието на великия шотландски мъдрец ще нараства.

Бележки

[1] Дейвид Хюм несъмнено е най-важният философ, който е писал на английски. Брайън Дайгънън. С това изречение на Брайън Дайгънън, старши редактор по философия на *Енциклопедия Британика*, започва рубриката „Попитай редактора“ по въпроса за влиянието на Дейвид Хюм.

[2] Дискусионен е въпросът дали е успешен даденият от Кант цялостен отговор на Хюм.

References:

Copleston, F. 1994. *History of Philosophy, Vol. V: Modern Philosophy: The British Philosophers: From Hobbes to Hume*, London/New York/Toronto/Sydney: Doubleday.

De Pierris, G. and Friedman, M. 2018. "Kant and Hume on Causality", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2018 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <https://plato.stanford.edu/archives/win2018/entries/kant-hume-causality/> (Reached on 23 March 2020)

Duignan, B. 2011. *The Influence of David Hume* (Ask an Editor), at: <http://blogs.britannica.com/2011/05/influence-david-hume-editor/> (visited on 10 October 2020)

Garret, D. 2005. Hume David (1711-76), in Craig, D. *The Shorter Routledge Encyclopedia of Philosophy*, London and New York: Routledge, 396-414.

Hume, D. 2005. *A Kind of History of My Life* (1734), in Norton, D. (ed.). *The Cambridge Companion to Hume*, Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, Sao Paulo, Delhi: Cambridge University Press, 515 – 521.

Hyum, D. 1986. *Traktat za choveshkata priroda*, prev. Veselin Laptev, S.: Nauka i izkustvo.

Miller, S. 1995. *The death of Hume // Wilson Quarterly*, Summer 1995, Vol. 19, Issue 3, 30-39.

Rasel, B. 1998. *Istoria na zapadnata filosofia*, S.: IK „Hristo Botev“.

Литература:

Ръсел, Б. 1998. *История на западната философия*, С.: ИК „Христо Ботев“.

Хюм, Д. 1986. *Трактат за човешката природа*, прев. Веселин Лаптев, С.: Наука и изкуство.

Copleston, F. 1994. *History of Philosophy, Vol. V: Modern Philosophy: The British Philosophers: From Hobbes to Hume*, London/New York/Toronto/Sydney: Doubleday.

De Pierris, G. and Friedman, M. 2018. "Kant and Hume on Causality", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2018 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <https://plato.stanford.edu/archives/win2018/entries/kant-hume-causality/> (Reached on 23 March 2020)

Duignan, B. 2011. *The Influence of David Hume* (Ask an Editor), at: <http://blogs.britannica.com/2011/05/influence-david-hume-editor/> (visited on 10 October 2020)

Garret, D. 2005. Hume David (1711-76), in Craig, D. *The Shorter Routledge Encyclopedia of Philosophy*, London and New York: Routledge, 396-414.

Hume, D. 2005. *A Kind of History of My Life* (1734), in Norton, D. (ed.). *The Cambridge Companion to Hume*, Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, Sao Paulo, Delhi: Cambridge University Press, 515 – 521.

Miller, S. 1995. *The death of Hume // Wilson Quarterly*, Summer 1995, Vol. 19, Issue 3, 30-39.